

Oceny i omówienia

Othmar Feyl, Der polnische Nationaldichter Adam Mickiewicz im Spiegel der deutschsprachigen wissenschaftlichen Literatur von der Vormärzzeit bis zur Gegenwart. (Chronologische Bibliographie zum 100. Todestag des Dichters am 26. November 1955). „Wissenschaftliche Zeitschrift der Friedrich-Schiller-Universität Jena“ Jg. 4: 1954/55 Gesellschafts- und Sprachwissenschaftliche Reihe H. 3/4, s. 353—357 (odbitka).

Othmar Feyl, Deutschsprachige Schriften über Friedrich Schiller in der Literaturgeschichte der Sowjetunion und der europäischen Volksdemokratien. (Chronologische Bibliographie zum 150. Todestag des Dichters am 9. Mai 1955). „Wissenschaftliche Zeitschrift...“ j.w., s. 347—351 (odbitka).

Othmar Feyl, Nachträge zu den Bibliographien über Schiller in Osteuropa und Mickiewicz im Spiegel der deutschen Literatur. „Wissenschaftliche Zeitschrift...“ j. w., Jg. 5: 1955/56 Gesellschafts- und Sprachwissenschaftliche Reihe H. 1 (odbitka).

Dr Othmar Feyl, pracownik naukowy Biblioteki Uniwersyteckiej w Jenie, należy do tej grupy bibliotekarzy w Niemieckiej Republice Demokratycznej, którzy w swych pracach naukowych poruszają tematykę związków kulturalnych łączących w przeszłości Niemców ze Słowianami, a w szczególności z Polakami. W związku z 450-leciem założenia Uniwersytetu Marcina Lutera w Halle-Wittenberdze (1952) dr Feyl ogłosił w księdze pamiątkowej artykuł: Zur historischen Rolle der Universitäten Wittenberg u. Halle in der Geschichte der deutsch-slawischen Nachbarschafts- und Freundschaftsbeziehungen¹. W tym samym roku opublikował w formie osob-

nego dodatku do czasopisma „Forum“ bibliografię informacyjną pt. 150 Jahre deutsch-polnische Freundschaft und Nachbarschaft². W roku ubiegłym ukazał się bardzo ciekawy artykuł dra Feyla pt. Aus der Buch- und Bibliotheksgeschichte der deutsch-polnischen Zusammenarbeit³, dwa niżej omówione zestawienia bibliograficzne oraz artykuł o odkryciu przez autora nieznanego listu Adama Mickiewicza do Otylii v. Goethe⁴. Dr Feyl odkrył go w związku z przygotowaniem bibliografii oraz wystawy mickiewiczowskiej w Jenie.

Bibliografia mickiewiczowska dra Feyla zawiera 133 pozycje w kilku działach, poprzedzonych zestawieniem najważniejszych źródeł bibliograficznych. Dział A obejmuje literaturę marksistowską, B — ogólną i biograficzną o osobie i pracach Mickiewicza, C — niemieckie tłumaczenia utworów: 1) lirycznych, 2) epicznych, 3) pisanych prozą, D — polskie wydania dzieł Mickiewicza w Niemczech, E — związki Mickiewicza z poezją niemiecką, F — niemiecką slawistykę o Mickiewiczu. Układ przedmiotowy bibliografii jest więc dostosowany do wymogów dzisiejszej nauki o Mickiewiczu.

Autor nie ogranicza się tylko do suchego zestawienia tytułów, lecz podaje uwagi objaśniające przy poszczególnych działach oraz nie szczędzi adnotacji przy niektórych pozycjach. Dr Feyl nie zamierzał zestawiać szczegółowej bibliografii mickiewiczowskiej w języku niemieckim, gdyż wymagałaby ona znużających poszukiwań zarówno w Niemczech, jak i w Polsce, przyświecał mu natomiast cel wyłącznie praktyczny — ułatwienia w związku z Rokiem Mickiewiczowskim pracownikom kultury dotarcia

² Por. recenzję j. w., s. 661—664.

³ Aufbau. Jg. 11. 1955, H. 4 s. 318—328.

⁴ Przegląd Zachodni. R. 11, 1955, nr 7/8, s. 671—681.

¹ Por. recenzję w Przeglądzie Zachodnim. R. 9. 1953, nr 4—5, s. 655—660.

do najważniejszej literatury o naszym wieszcu i jego dzieł tłumaczonych na język niemiecki. Uważam, że cel ten bibliografia znakomicie wypełniła i okazała się bardzo pomocną przy organizowaniu uroczystości mickiewiczowskich w NRD oraz przy urządzeniu centralnej wystawy poświęconej pamięci Mickiewicza w Bibliotece Państwowej w Berlinie.

Należałoby więc teraz zachęcić autora do opracowania możliwie kompletnej bibliografii mickiewiczowskiej w Niemczech. W związku z tym podaję nieco wskazówek, gdzie moim zdaniem, należałoby szukać materiałów do wyczerpującej bibliografii, oraz przytaczam niektóre ważniejsze opuszczone w dotychczasowych bibliografiach pozycje.

Autor oparł swą bibliografię głównie na zestawieniach L. Kurtzmanna, Versuch einer Bibliographie einer polnisch-deutschen Bibliothek⁵ i Die polnische Literatur in Deutschland, bibliographisch zusammengestellt⁶, ale nie ograniczył się do odpisania wymienionych tam pozycji i w wielu wypadkach uzupełniał opisy na podstawie autopsji oraz dodał pozycje Kurtzmannowi nieznanne. Natomiast zostało pominięte zestawienie tłumaczeń utworów na język niemiecki, wprawdzie bardzo niepełne i niedokładne, drukowane w wydawnictwie: Dzieła Adama Mickiewicza, wydanie zupełne przez dzieci autora dokonane. Paryż 1880, t. VIII, s. LXXVI—LXXX. Nie mógł również autor dotrzeć do specjalnej bibliografii opracowanej przez L. Kurtzmanna pt. Die Mickiewicz-Literatur in deutscher Sprache⁷, gdyż należy ona do wielkich rzadkości i zapewne nie ma jej w żadnej niemieckiej bibliotece. Dostarczyłaby ona drowi Feylowi nieco nowych pozycji, zwłaszcza z lat 1880—1887, oraz sprostowań niedokładnych i błędnych opisów niektórych pozycji znajdujących się w dwóch po-

przednich bibliografiach Kurtzmanna. Nie będę tu jednak tych pozycji wymieniał, natomiast przytoczę nieco pozycji nieznananych obu autorom. „Taschenbuch der neuerer Geschichte, herausg. v. W. Menzel“ Jg. 5, 1835, s. 76—77 zawiera życiorys i podobiznę Mickiewicza. W r. 1846 ukazała się w królewskiej *Hartungsche Zeitung* (nr 286) b. ciekawa charakterystyka twórczości Mickiewicza pt. Einige Worte über Mickiewicz, w której znajduje się m. i. zdanie następujące: „Die Polen sollten aber unter allen Umständen stolz sein, dass ein Mickiewicz aus ihrer Mitte erwachsen ist; sie sollten ihn wie ein Kleinod ehren und heilig halten...“ Wśród pominiętych utworów Mickiewicza tłumaczonych na język niemiecki można przytoczyć następujące:

Neuere Lyrik und Epik der Polen. In den Versmassen der Originale übersetzt und literarhistorischen Einleitungen und biografischen Notizen versehen von August Woycke. Posen 1864. M. Jagielski, s. 199 (s. 124—141 życiorys Mickiewicza i ocena jego twórczości, s. 142—156 przekłady: Pani Twardowska, Trzech budrysów, Burza i Ciska morska).

Lied der Philareten. Die vier Toaste übersetzt von Kurtzmann. Posen 1880 s. 2.

Mickiewicz's Meisterwerke übersetzt von Gotthilf Kohn. Sanok 1880—1884. Selbstverlag des Übersetzers, s. 276 (zawiera życiorys poety oraz tłumaczenia: Grażyny, Konrada Wallenroda, Ballad i romansów, Farysa i in. wierszy).

Konrad Wallenrod. Deutsche Übersetzung von Dr. Alexander Winklewski. Kraków [1886] s. 83 (partytura operowa).

Konrad Wallenrod. Kraków [1889]. S. A. Krzyżanowski, s. 244 (układ na fortepian z tekstem niemieckim i polskim).

Grażyna. (Die schöne Fürstin). Ein litauisches Epos vom polnischen Weisensage-Dichter..., übersetzt von Joh. Kuk... Milwaukee [1894]. Druck des »Seebote« s. 2 nlb., 32, tabl. 6.

Slavische Anthologie. In deutschen Übersetzungen. Mit Einleitung von Gregor Krek. Stuttgart, J. G. Cotta, s. 246 (na s. 75—83 tłumaczenia utworów Mic-

⁵ „Serapeum, Zeitschrift für Bibliothekswissenschaft, Handschriftenkunde und ältere Literatur“. Jg 31, 1870, s. 49—58.

⁶ Posen 1881. Verlag von Joh. Konst. Zupański s. 89.

⁷ Separatdruck aus der Zeitschrift „Warta“. Posen 1888. Druck und Verlag von W. Simon s. 47.

kiewiczza: Czaty, Powrót taty, Renegat, Do Niemna i Grób Potockiej).

Polnische Volkslieder. Übertragen von Romuald Gostomski. Dresden 1905. E. Pierson's Verlag, s. IV, 157 (na s. 94—97 przekład ballady: Czaty).

Do niemieckich tłumaczy najbardziej rozmiłowanych w utworach Mickiewicza należał niewątpliwie Henryk Nitschmann z Elbląga. L. Kurtzmann i dr Feyl przytoczyli szereg antologii polskiej poezji w jego tłumaczeniu. Warto je więc jeszcze paroma pozycjami uzupełnić na podstawie cennego i ciekawego referatu mgra Leonarda Janzëbowskiëgo pt. Henryk Nitschmann i jego spuścizna w zbiorach Biblioteki Głównej Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu⁸. Pierwsze tłumaczenia polskiej poezji, zawierające m. i. przekład sonetów Mickiewicza: Do Niemna i Ranek i wieczór, Nitschmann drukował pt. Gedichte aus dem Polnischen in Novellen-Zeitung 1854, nr 45 z 8 XI, s. 303—304. W antologii Album ausländischer Dichtung in vier Büchern: England, Frankreich, Serbien, Polen. In deutscher Übersetzung von ... S. Danzig 1868, Bertling — umieścił Nitschmann m. i. tłumaczenie ballady: Uciezka. Natomiast w elbląskiej gazecie Altpreuussische Zeitung w miesiącu marcu i kwietniu 1877 r. ogłosił wierszem przekład „Grażyny“. W obu wydaniach Nitschmanna Geschichte der polnischen Literatur⁹ znajdują się również tłumaczenia wierszy Mickiewicza, np. Kurhanek Maryli, Lilie, Czaty oraz 2 sonety. Cenną jest również rozprawka Nitschmanna pt.: Adam Mickiewicz im Lichte der neuesten Forschung, drukowana w 1885 r. w Allgemeiner Österreichischer Literaturzeitung. Zasługi Nitschmanna jako tłumacza Mickiewicza wysoko były oceniane już za jego życia, jak świadczy o tym zapomniana rozprawka Władysława Małukiewicza pt. „Heinrich Nitschmann als Interpret Mickiewicz'scher Werke, ein Verzeich-

nis aller von H. Nitschmann verfassten, in Druck erschienenen Übersetzungen und Analysen Mickiewicz'scher Dichtungen“¹⁰.

Drugie zestawienie bibliograficzne dra Feyla na temat znaczenia poezji Schillera w Związku Radzieckim i europejskich krajach demokracji ludowej poprzedzone jest ciekawym wstępem omawiającym pokiosie dotychczasowych jubileuszów poświęconych pamięci Schillera. W dziale A omówił autor literaturę i tłumaczenia utworów Schillera w carskiej Rosji i Związku Radzieckim, przy czym dużo miejsca poświęcił układowi rzeczowemu niedokończonej monografii O. Petersona, Schiller in Russland 1785—1805¹¹, przedrukowując tytuły rozdziałów i podrozdziałów części I i zamierzonej III (1805—1934). Dział B jest poświęcony Schillerowi w Polsce i zawiera 11 pozycji ogłoszonych w języku niemieckim, dotyczących tłumaczeń i wpływu utworów Schillera na literaturę polską. Można tu dodać jeszcze dwunastą pozycję, zawierającą obszerne opracowanie tego tematu przez Nitschmanna pt. Schiller in der polnischen Literatur, zamieszczone w nrze 1 i 2 Internationale Literaturberichte z 1895 r.

Następnie umieszczono w dalszych działach pozycje dotyczące Czechosłowacji, Węgier, Bułgarii, Rumunii i Jugosławii, a w osobnym dodatku przedrukowano list Węgra E. Lakfalvy do Schillera z 1793 r.

„Uzupełnienia“ do wyżej omówionej bibliografii przynoszą przede wszystkim spis nie znanych dotychczas tłumaczeń utworów Mickiewicza na język niemiecki, drukowanych za życia wieszca. Doc. dr Alois Hofman z Pragi dostarczył autorowi spis 9 przekładów drukowanych w praskim czasopiśmie Ost und West w latach 1838—1847. Dalsze uzupełnienia z czasopism (1835—1836) nadesłał autorowi sławista dr Eberhard Wolfram ze Stuttgartu. „Uzupełnienia“ świadczą, że dr Feyl pracuje nadal nad zbieraniem materiałów do opracowania kompletnej bibliografii mickiewiczowskiej w języku

⁸ Referat ten został wygłoszony na sesji naukowej w Toruniu w dniu 7. I. 1956 r.

⁹ Dr Feyl podaje tylko wydanie pierwsze z 1882 r., a nie wspomina nic o drugim rozszerzonym wydaniu z 1889 r., liczącym 535 stron.

¹⁰ Elbing 1888, Reinhold Kühn, s. 25.

¹¹ München 1934, s. 358.

niemieckim i zyskał sobie współpracowników w kraju i za granicą. Trzeba więc rozszerzyć współpracę z drem Feylem i ze strony polskiej. Trudno bowiem poprzestawać na bardzo niedokładnym wyborze tłumaczeń utworów Mickiewicza na język niemiecki zamieszczonym na końcu niemieckiego wydania książki M. Jastruna, Szkic o Adamie Mickiewiczu¹², sporządzonym na podstawie materiałów bibliograficznych zebranych przez zmarłego w 1954 r. Aleksandra Semkowicza. Z materiałów tych przygotowano już do druku tom pierwszy, obejmujący utwory oryginalne. Materiały do dalszych tomów obejmują-

¹² M. Jastrun, Adam Mickiewicz. Essay. Warschau 1955, „Polonia”, s. 94, 5 nb.

Gustaw Bojanowski, Rękopis dla wnuków, Powieść o Mickiewiczu. Czytelnik 1955, s. 272 + 4 nb.

Siedmiomiesięczny pobyt Mickiewicza w Wielkopolsce, od połowy października 1831 r. do początku marca r. następnego, był przez długie dziesiątki lat dziwnie po macoszemu traktowany przez badaczy życia i twórczości poety. Józef Kaltenbach, autor popularnej w okresie międzywojennym monografii Mickiewicza, przyznawał otwarcie, że jest to jeden z najbardziej zagadkowych okresów w życiu autora „Dziadów”, ale ani on, ani nikt z następnego pokolenia mickiewiczologów nie pokusił się o przeprowadzenie szczegółowych badań nad zagadnieniami związanymi z tym pobytem. A są to zagadnienia wielkiej wagi, inna sprawa, że bardzo drażliwe. Chodzi przecież między innymi o określenie stosunku Mickiewicza do powstania listopadowego, o wyjaśnienie, dlaczego nie wziął w nim udziału, odnalezienie początku drogi wiodącej do III części Dziadów i do Pana Tadeusza.

Na zaniedbania w tej i w wielu innych dziedzinach wiedzy o Mickiewiczu i domniemaną ich przyczynę: niechęć burżuazyjnych historyków literatury do „odbrązowienia” (dziś byśmy raczej powiedzieli: „odfalszowania”) postaci na-

cych m. i. przekłady i literaturę o Mickiewiczu w językach obcych wymagają jeszcze wielu uzupełnień, zanim zostaną przygotowane do wydania. Praca dra Feyla przyniesie więc i tutaj dużą korzyść. Podobnie ułatwi przez zestawienie utworów tłumaczonych na język niemiecki prace redakcyjne nad niemieckim wydaniem dzieł zbiorowych Adama Mickiewicza, których domagają się coraz częściej Niemcy i Austriacy sławiści¹³.

Władysław Chojnacki

¹³ Ostatnio poruszył tę sprawę sławista prof. dr Rudolf Jagoditsch z Wiednia w cennym artykule pt. Adam Mickiewicz w języku niemieckim. Przegląd historyczno-bibliograficzny. „Nauka Polska”. R. 3: 1955 nr 4 (12) s. 59—71.

szego największego poety zwracał wielokrotnie uwagę Boy-Zeleński — ale bezskutecznie. Polonistyka międzywojenna nie była w stanie (i zresztą nie chciała) tworzyć nowej, prawdziwej wiedzy o Mickiewiczu. Trud nowoczesnej, marksistowskiej interpretacji życia i twórczości autora Pana Tadeusza podjęto dopiero w Polsce Ludowej. Imponujące wyniki tych badań są ogólnie znane i nie miejsce tu na ich referowanie. Należy jednak zaznaczyć, że również w ubiegłym dziesięcioleciu wielkopolski okres Mickiewicza nie miał jakoś szczęścia u uczonych i literatów piszących o poecie. I Jastrun, i Żółkiewski przemykają się tylko nad nim w swych książkach o Mickiewiczu. Jedynie Bogdan Zakrzewski przeprowadził szerokie badania w tym zakresie zebrane w książce pt. Mickiewicz w Wielkopolsce, a w Roku Mickiewiczowskim rozwijał je dalej Jarosław Maciejewski, Gustaw Bojanowski zaś poświęcił temu okresowi życia poety powieść pod tytułem „Rękopis dla wnuków”.

Pisząc swą powieść Bojanowski nie dysponował jeszcze wynikami badań Maciejewskiego, musiał więc poprzestać na informacjach zebranych przez dawniejszych biografów Mickiewicza (zwłaszcza Zakrzewskiego), dopełniając je